

ОРГАНІЗАЦІЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ З ФОРМУВАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ СТУДЕНТІВ З ОБМЕЖЕНИМИ ФІЗИЧНИМИ МОЖЛИВОСТЯМИ ДО САМОСТІЙНОЇ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Тетяна Панченко
Київ

Стаття містить аналіз результатів дослідження особливостей організації самостійної навчальної роботи студентів з обмеженими фізичними можливостями. Розглянуто основні напрями діяльності викладачів з формуванні психологічної готовності таких студентів до самостійної роботи у процесі навчання.

Ключові слова: психологічна готовність, самостійна навчальна діяльність, студенти з обмеженими фізичними можливостями.

Постановка проблеми у загальному вигляді. В умовах реформування вищої освіти в Україні відповідно до вимог Європейських стандартів освіти та організації навчального процесу у вищій школі все більше уваги приділяється самостійній навчально-пізнавальній діяльності студентів. Тенденція до скорочення аудиторного навантаження студентів та збільшення кількості годин на їх самостійну роботу надає проблемі формування психологічної готовності до самостійної діяльності надзвичайної ваги.

Більшість студентів з обмеженими фізичними можливостями відчують значні труднощі у процесі навчання. Такі студенти характеризуються зосередженістю на своїй хворобі, відчуженістю, сором'язливістю, невмінням спілкуватися, невпевненістю у собі, несамостійністю у прийнятті рішень, звичкою до постійної опіки; їм властиві підвищена тривожність, емоційні розлади тощо. Більша частина цих студентів психологічно не готова до особливостей навчання у вищих навчальних закладах загалом і до самостійної діяльності зокрема.

Таким чином, особливо актуальними є питання пошуку шляхів оптимізації процесів формування психологічної готовності студентів з обмеженими фізичними можливостями до самостійної навчальної роботи, розвитку умінь і навичок її здійснення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Психологічна готовність до діяльності загалом є складним особистісним утворенням, системою, що включає в себе багато компонентів, які у своїй сукупності дають змогу певній особі виконувати більш чи менш успішно конкретну роботу [3].

Питання готовності особистості до різних форм учіння, навчальної діяльності розглядалися у дослідженнях Н. Колпакової, Г. Костюка, С. Кусакіної, Г. Ларіонової, М. Левченко, М. Махмутова, С. Моторної, Л. Односум, Л. Тучкіної, В. Чебишевої та інших.

Фізичні вади, стійкі розлади здоров'я значно ускладнюють як процес навчання загалом, так і процес самостійної роботи студентів, спрямований на засвоєння необхідних для подальшої професійної діяльності знань, умінь і навичок, формування практичного і соціального досвіду.

Компенсувати функціональні обмеження, що впливають на якість навчання учнів та студентів з інвалідністю, і надати необхідну підтримку можна тільки шляхом впровадження системи супроводу навчання, в якому не останнє місце займає удосконалення вмінь і навичок самостійної навчально-пізнавальної діяльності, формування психологічної готовності таких студентів до самостійної роботи у процесі навчання.

Аналіз психолого-педагогічної літератури показав, що питання системного вивчення особливостей діяльності викладачів з формування психологічної готовності студентів з інвалідністю до самостійної навчальної діяльності до цього часу спеціально не досліджувались.

Формулювання цілей статті. Метою статті є аналіз результатів дослідження особливостей організації самостійної роботи студентів з обмеженими фізичними можливостями, форм та методів діяльності викладача з формування психологічної готовності до неї.

Виклад основного матеріалу дослідження. За даними нашого дослідження, в умовах інтегрованого навчання студентів з обмеженими фізичними можливостями у

вищих навчальних закладах необхідним є здійснення цілеспрямованої систематичної роботи науково-педагогічних працівників щодо формування психологічної готовності таких студентів до самостійної навчальної діяльності. Ця робота має включати в себе як удосконалення процесу організації самостійної роботи студентів з інвалідністю у процесі навчання, так і постійне функціонування служби психолого-педагогічного супроводу їхньої професійної підготовки.

Психологічний блок такого супроводу спрямовується на з'ясування психологічних особливостей кожного студента, зміцнення та збереження його психологічного здоров'я, надання йому необхідної допомоги з адаптації в інтегроване освітнє середовище, сприяння особистісному розвитку. Педагогічний блок, своєю чергою, передбачає оптимізацію викладання навчального матеріалу студентам з обмеженими фізичними можливостями у максимально сприйнятливій для них формі, впровадження сучасних педагогічних технологій навчання, забезпечення навчально-методичними матеріалами для ефективної організації самостійної роботи у процесі навчання. Ефективність психолого-педагогічного супроводу навчання таких студентів повністю залежить від підготовленості психологів і викладачів вищих навчальних закладів до роботи в інтегрованих групах.

Загальноновизнаним є той факт, що всі викладачі здійснюють свою діяльність з різним рівнем ефективності. Це залежить від низки факторів – рівня освіти працівника, стажу педагогічної роботи, мотивації діяльності тощо. Успіх навчання як здорових студентів, так і студентів з інвалідністю багато в чому зумовлюється рівнем педагогічної майстерності викладача, що виявляється у функціональній спрямованості, конструктивних та оперативних цілях педагогічного ділового спілкування у системі «викладач – майбутній фахівець».

Аналіз результатів дослідження здатності педагогів до роботи зі студентами з інвалідністю показує, що більшість опитаних викладачів (80 %) нечітко усвідомлює особливості організації навчального процесу такої категорії студентів. У більшості випадків викладачі виявляють здатність до роботи зі студентами-інвалідами, проте, частіше вони спираються на професійні стереотипи: гіперорієнтація на дидактичну функцію навчання, недооцінка інтелектуальних можливостей студентів з обмеженими можливостями, формальне відношення до міжособистісної взаємодії, формування взаємодії з такими студентами на жалості [5].

Слід зазначити також, що науково-педагогічні працівники мають низький рівень власної психологічної готовності до роботи зі студентами з обмеженими фізичними можливостями. Дуже часто невідповідність персоналу до взаємодії зі студентами-інвалідами провокує вияв співчуття і жалю замість спонування до дії, формування позитивної навчально-пізнавальної мотивації, стимулювання до успіху [2, 235].

Аналіз результатів опитування викладачів вищих навчальних закладів у межах нашого дослідження проблеми формування психологічної готовності студентів з обмеженими фізичними можливостями до самостійної роботи у процесі навчання в інтегрованих групах, дозволив виявити певні особливості організації самостійної навчальної діяльності таких студентів, що суттєво впливають на рівень психологічної готовності до неї.

Як показало дослідження, організація самостійної навчальної діяльності студентів-інвалідів напряму залежить від підготовленості до неї викладачів. Дані, отримані в результаті опитування, показали, що характер і ступінь прояву труднощів у різних викладачів неоднозначний (див. табл. 1).

Згідно з даними, наведеними у табл. 1, найбільші ускладнення в організації самостійної роботи студентів з обмеженими можливостями викладачі відчують у: прогнозуванні труднощів, що можуть виникнути у студентів (31,9 %); підборі адекватних методик контролю самостійної роботи студентів (27,6 %), співвіднесення самостійної роботи студентів з майбутньою професійною діяльністю (19,2 %). Разом з тим, 6,9 % викладачів зазначили, що не мають ніяких труднощів в організації самостійної роботи як здорових студентів, так і студентів-інвалідів. Оскільки кожен з опитаних викладачів називав, як правило, кілька факторів, загальна кількість відповідей не склала 100 %.

Таблиця 1

Труднощі, які відчують викладачі в організації

самостійної роботи студентів з обмеженими фізичними можливостями, у %

Характер труднощів	Викладачі
Планування самостійної роботи студентів	12,8
Розробка системи завдань для самостійної роботи студентів	17,1
Встановлення зв'язків самостійної роботи з аудиторною	12,8
Прогнозування труднощів, які можуть виникнути у студентів	31,9
Співвіднесення самостійної роботи з майбутньою діяльністю	19,2
Підбір адекватних методик контролю	27,6
Немає труднощів	6,9

Вивчення причин труднощів показало, що вони пов'язані переважно з рівнем професійної майстерності викладачів. У ході дослідження встановлено, що найбільш досвідчені педагоги фактично не відчують особливих ускладнень у цій частині педагогічної діяльності.

У своїй роботі викладачі застосовують різноманітні прийоми навчання студентів з обмеженими фізичними можливостями самостійній роботі, проте питома вага їх має значні відмінності. Найчастіше таких студентів навчають методам пошуку додаткової інформації (що зазначено у відповідях 78,7 % опитаних викладачів), підготовки до контрольних заходів (44,7 %), методам раціонального письма (42,6 %), методам роботи з текстами (40,4 %). Значно менше уваги з боку викладачів приділяється навчання студентів методам самоконтролю діяльності (21,3 %), запам'ятовування необхідної інформації (17,2 %), формуванню культури читання, слухання, говоріння (10,6 %). І тільки 2,2 % опитаних викладачів зазначили у своїх відповідях, що вони навчають студентів з вадами здоров'я методам раціональної організації навчальної діяльності, обліку і витрат часу, загальним правилам гігієни розумової праці.

Таким чином, реалізація психолого-педагогічного супроводу навчання студентів з обмеженими можливостями здоров'я передбачає, у першу чергу, здійснення роботи з викладачами, яка має включати в себе проведення консультацій щодо особливостей роботи зі студентами-інвалідами різних нозологій; науково-методичних семінарів, тренінгів з питань адаптації процесу організації самостійної навчальної діяльності до можливостей студентів з обмеженими фізичними можливостями, розробки методичних матеріалів щодо вивчення дисциплін навчального плану з урахуванням психофізіологічних особливостей студентів з інвалідністю для забезпечення достатньої ефективності їхньої самостійної роботи.

Згідно з принципом послідовності реалізація програми формування психологічної готовності студентів з обмеженими фізичними можливостями до самостійної навчальної діяльності має здійснюватися поетапно. Перший етап, відповідно, передбачає проведення комплексної психодіагностики студентів з обмеженими фізичними можливостями, що зумовлює успішність подальшої роботи. Всебічність процесу допоможе змалювати повну картину рівня розвитку студента з обмеженими можливостями для усіх членів педагогічного колективу. Точність оцінювання знань, умінь, відношень та інтересів студентів з інвалідністю допоможе скласти індивідуальний профіль кожного з них [4, 30].

Необхідною для організації психологічного супроводу самостійної навчальної діяльності студентів з обмеженими фізичними можливостями є інформація про специфіку їхнього безпосереднього соціального оточення (склад сім'ї, характеристики її членів, особливості внутрішньо сімейних стосунків, соціально-побутові умови тощо), як фактора формування і особистісних якостей студента, і стилю його діяльності. Важливо встановити також положення студента-інваліда у студентській групі, характер його зв'язків з ровесниками і викладачами, стан суспільної та навчальної активності, коло інтересів тощо. Особливу увагу слід звернути на з'ясування інформації щодо ставлення студента до власного захворювання, впливу хвороби на його особистісний розвиток, самооцінку, самоствалення.

На основному етапі роботи важливо спрямувати роботу психолога і викладачів на систематичну роботу з формування психологічної готовності студентів з обмеженими

фізичними можливостями до самостійної навчальної діяльності. Ефективність такої діяльності може бути забезпечена оптимальним вирішенням кількох задач: формуванням позитивної мотивації до самостійної діяльності у процесі навчання, психологічної підготовленості до діяльності, підвищенням рівня сформованості знань, навичок і умінь щодо виконання різних видів самостійної роботи.

Процес взаємодії з молодю людиною, що має обмежені фізичні можливості, супроводжується низкою труднощів, які пов'язані з необхідністю розуміння впливу на розвиток її особистості великої кількості зовнішніх та внутрішніх факторів, які змінюють її внутрішній світ [1, 12].

Фізичні дефекти студентів з інвалідністю часто ускладнюють їхні контакти з оточенням, значно обмежують участь у суспільному житті, негативно позначаються на особистісному розвитку, викликаючи почуття невпевненості у собі, тривожності, призводять до формування комплексу неповноцінності.

Психологічні проблеми, які виникають у студентів з обмеженими можливостями, пов'язані переважно з негативним впливом на молодих інвалідів мікросоціального оточення, психогенною травматизацією через наявність фізичного дефекту. Для студентів, які мають вади здоров'я, характерні дезадаптаційні прояви та кризи, що виявляються здебільшого у перенапруженні емоційної сфери та порушеннях поведінки.

У роботі зі студентами-інвалідами слід враховувати й те, що за спостереженнями педагогів-практиків, у 85 % студентів з хронічними соматичними захворюваннями, які не впливають на роботу мозку, помітні певне зниження результатів навчання й емоційні розлади [6, 217].

Створення сприятливих умов для формування мотиваційної сфери студентів з інвалідністю, окрім проведення спеціального тренінгу з розвитку мотивації, включає в себе: поліпшення планування і організації самостійної роботи студентів; запровадження таких форм роботи, які б активізували пізнавальну діяльність тих, хто навчається; навчання студентів з інвалідністю прийомів раціональної організації виконання самостійної роботи; використання ефективних засобів контролю; забезпечення усіх студентів необхідними навчально-методичними матеріалами.

Підвищення ефективності формування мотиваційного компоненту психологічної готовності до самостійної діяльності у студентів з обмеженими фізичними можливостями можливе за умов застосування активних методів навчання, націлених передусім на емоційне стимулювання таких студентів через створення ситуації успіху, позитивних емоційно-моральних переживань, зацікавленості, пізнавальної новизни, використання ігрових форм організації навчальної діяльності в цілому. Надзвичайно важливим є також створення умов для підсилення як загальної мотивації навчання, так і мотивації самостійної роботи шляхом упровадження дієвої системи контролю знань, застосування пошукових і дослідницьких методів організації та здійснення навчально-пізнавальної діяльності.

На думку А. Фурмана, щоб ефективно керувати процесом учіння й розвитку розумових здібностей студентів у навчанні, слід якнайповніше враховувати внутрішні умови розвитку особистості, вікову та індивідуальну своєрідність кожного студента, тобто ґрунтовно реалізувати індивідуальний підхід під час організації їхньої пізнавальної діяльності [7, 71].

Викладачам у ході занять особливу увагу слід звертати на формування у студентів раціональних навичок розумової діяльності (як працювати з навчальною книгою, як виокремлювати з матеріалу смислові частини, як складати план і запитання до прочитаного та ін.), тобто пропонувати такі завдання, виконання яких вимагає максимальної самостійності і які розраховані на найповніший вияв усієї суми знань і навичок, засвоєних студентами. Крім того, виконання цих завдань має супроводжуватися максимальним розумовим напруженням [8, 9-10]. Це допоможе студентам перебороти непевність у своїх можливостях вирішити поставлену перед ними задачу, уплине на їхню самооцінку і рівень домагань.

Усе разом узятє буде сприяти підвищенню психологічної готовності студентів з вадами здоров'я до самостійної навчальної діяльності, що може суттєво вплинути і на якість навчання в цілому.

В організації самостійної навчальної роботи студентів з обмеженими фізичними можливостями особливо важливим є правильне визначення обсягу і структури змісту

навчального матеріалу, що виноситься на самостійне опрацювання, а також необхідне методичне забезпечення їхньої самостійної роботи. Методичне забезпечення такої праці студентів включає програму діяльності, варіативні завдання, нестандартні завдання з урахуванням індивідуальних можливостей кожної особистості. Створюючи систему самостійної роботи студентів, необхідно, по-перше, навчити їх вчитися і, по-друге, ознайомити з психофізіологічними основами розумової праці, технікою її наукової організації.

Викладач має постійно стимулювати діяльність студента з обмеженими фізичними можливостями, висуваючи нові завдання, розкриваючи перспективи інтелектуального розвитку, оцінюючи роботу та заохочуючи до неї при отриманні позитивних результатів навчальної діяльності.

Психокорекційна робота зі студентами з обмеженими фізичними можливостями об'єднує психокорекцію та психопрофілактику, вона може забезпечити надання усього спектра психологічної допомоги і передбачає проведення соціально-психологічних та спеціалізованих тренінгів, ділових та рольових ігор. Психолог обов'язково має проводити роботу по запобіганню навчального та психологічного перевантаження студентів, пов'язаного з багатогодинним перебуванням у навчальному середовищі, з психічною напругою, яка може бути викликана не тільки необхідністю виконання відповідних дій, але й невпевненістю значної частини студентів-інвалідів у своїх знаннях, боязню контрольних робіт, атестації тощо.

Аналіз результатів нашого дослідження дозволяє зробити відповідні висновки про те, що система педагогічної діяльності з формування психологічної готовності та здатності студентів з обмеженими фізичними можливостями до самостійної навчальної діяльності сприятиме розвитку та прояву його особистості як суб'єкта навчання, який усвідомлює свої потреби, мету і завдання навчально-пізнавальної діяльності; планує її зміст; здатний до самоорганізації в розподілі необхідних дій у часі і самоконтролю у процесі виконання; вміє підбирати потрібні матеріали та користуватися ними; самостійно визначає способи і прийоми роботи; усвідомлює результати власної діяльності; свідомо регулює свою поведінку.

Література:

1. Акатов, Л. И. Социальная реабилитация детей с ограниченными возможностями здоровья. Психологические основы : учеб. пособ. для студ. высш. учеб. заведений / Л. И. Акатов. – М. : Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2003. – 368 с.
2. Мицишин, І. Проблема налагодження педагогічної взаємодії з неповносправними студентами / І. Мицишин, О. Мицишин // Вісник Львівського університету. – 2009. – Вип. 25. – Ч. 2. – С. 232-240. – (Серія «Педагогіка»).
3. Моляко, В. О. Психологічна готовність до творчої праці / В. О. Моляко. – К. : Т-во «Знання» УРСР, 1989. – 48 с. – (Сер. 7 «Педагогічна» ; № 9).
4. Навчання дітей з важкими розумовими вадами : посіб. для вчителів : пер. з польської. – Львів : Галицька видавничка спілка, 2001. – 160 с.
5. Соціально-педагогічна робота з дітьми та молоддю з функціональними обмеженнями : навч.-метод. посіб. для соціальних працівників і соціальних педагогів / [за ред. А. Й. Капської]. – К. : ДЦССМ, 2003. – 168 с.
6. Томчук, М. І. Психологічні проблеми розвитку студентів з особливими потребами / М. І. Томчук, В. В. Шевченко // Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами : зб. наук. пр. – К. : Університет «Україна», 2007. – С. 216-222
7. Фурман, А. В. Теорія навчальних проблемних ситуацій : психолого-дидактичний аспект : монографія. – Тернопіль : Астон, 2007. – 164 с.
8. Шимко, І. М. Дидактичні умови організації самостійної навчальної роботи студентів вищих навчальних закладів : дис. канд. пед. наук : 13.00.04 / І. Шимко ; Криворізький держ. пед. ун-т. – Кривий Ріг, 2003. – 199 с. – Бібліогр. : С. 182-199

Статья содержит анализ результатов исследования особенностей организации самостоятельной учебной работы студентов с ограниченными физическими возможностями. Рассмотрены основные направления деятельности преподавателей по формированию психологической готовности таких студентов к самостоятельной работе в процессе обучения.

Ключевые слова: психологическая готовность, самостоятельная учебная деятельность, студенты с ограниченными физическими возможностями.

The article deals with the analysis of the results regarding the research of the features of the self-studying organization of disabled students. The main peculiarities of the pedagogical activity in the formation of the psychological readiness of disabled students for self-education in the process of studying are observed.

Key words: psychological readiness, self-studying activity, disabled students.